

Γ. Μ. Βαρδαβάς
Εκκλησία και Επανάσταση του 1821¹

Με δεδομένο ότι πολλά έχουν ακουστεί κατά καιρούς από «αναθεωρητές», «νεο-αποδομητές», «μετα-αποδομητές» και λοιπούς «οργανικούς» και μη, για το ρόλο της Εκκλησίας στην ελληνική Επανάσταση θα προσπαθήσουμε, χωρίς καμία απολογητική διάθεση, και με συντομία να δείξουμε μέσα από τις πηγές τη συμβολή της Εκκλησίας στον αγώνα.

1. Ξεκινάμε με τα λόγια των ίδιων των αγωνιστών και των εκπροσώπων του νεοελληνικού διαφωτισμού:

1.1 «...και βρίζουν, οί πουλημένοι εις τούς ξένους, και τούς παπάδες μας, όπου τούς ζυγίζουν αναντρους και απόλεμους. Ήμεϊς τούς παπάδες τούς είχαμε μαζί εις κάθε μετερίζι, εις κάθε πόνον και δυστυχίαν. Όχι μόνον διά νά βλογάνε τά όπλα τά ιερά, αλλά και αυτοί μέ ντουφέκι και γιαταγάνι, πολεμώντας ώσάν λεοντάρια.

Ντροπή Ελληνες!».

Μακρυγιάννης

1.2 «Σάν μία βροχή ήρθε σέ όλους μας ή επιθυμία τής ελευθερίας και όλοι, και οί κληρικοί και οί προεστοί και οί καπεταναϊοί και οί γραμματισμένοι και οί έμποροι, όλοι συμφωνήσαμε στον ίδιο σκοπό και κάναμε τήν επανάσταση... Η επανάστασις ή έδική μας δέν όμοιάζει μέ καμμίαν από όσας γίνονται τήν σήμερα εις τήν Ευρώπην. Τής Ευρώπης αι επαναστάσεις εναντίον τών διοικήσεών τους είναι εμφύλιος πόλεμος· ό έδικός μας πόλεμος ήτο πλέον δίκαιος, ήτον έθνος μέ άλλον έθνος».

Κολοκοτρώνης

1. Ομιλία στο πλαίσιο της εορτής της 25ης Μαρτίου, που εκφωνήθηκε στις 24 Μαρτίου 2009, στο 1ο ΕΠΑΛ Ηρακλείου.

1.3 «*Ἡ ἡμέρα (τῆς Ἐπανάστασης), τὴν ὁποῖαν ἐπιθυμοῦσιν οἱ πατέρες μας νὰ τὴν ἰδοῦν, ἔφθασε... διὰ νὰ λάμψη πάλιν ὁ Σταυρός καὶ νὰ λάβῃ πάλιν ἡ Ἑλλάς... τὴν ἐλευθερίαν της... Ὅ,τι καὶ ἂν ἐκάμαμεν ἦτο ἔμπνευσις καὶ ἔργον τῆς Θείας προνοίας*».

Ἄν. Γαζῆς

1.4 «*Τὴν ἐπανάστασιν ἐκίνησαν καὶ ἐνεψύχωσαν οἱ κληρικοί... ἄνευ τῶν ὁποίων ὁ λαὸς δὲν ἤθελε κινηθῆ...*».

Ἐμμ. Ξάνθος

1.5 «*Εἶναι καιρὸς... νὰ κρημνίσωμεν ἀπὸ τὰ νέφη τὴν ἡμισέληνον καὶ νὰ ὑψώσωμεν τὸ σημεῖον, δι' οὗ πάντοτε νικῶμεν, λέγω τὸν Σταυρόν, καὶ οὕτω νὰ ἐκδικήσωμεν τὴν πατρίδα καὶ τὴν ὀρθόδοξον ἡμῶν πίστιν ἀπὸ τὴν ἀσεβῆ τῶν ἀσεβῶν καταφρόνησιν*».

Ἀλέξ. Ὑψηλάντης

1.6 «*Μόνον τοῦ Εὐαγγελίου ἡ διδασχὴ ἔμπορεῖ νὰ σώσῃ τὴν αὐτονομίαν τοῦ γένους. Οἱ Ἕλληνες πολέμησαν ὄχι μόνον ὑπὲρ πατρίδος ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ πίστεως*».

Ἀδαμάντιος Κοραῆς

2. Προχωράμε στον περίφημο αφορισμὸ του Ὑψηλάντη ἀπὸ το Πατριαρχεῖο. Σε ἐπιστολὴ του στον Κολοκοτρώνη τον Ἰανουάριο του **1821** ο Ὑψηλάντης αναφέρει: «*Ὁ Πατριάρχης, βιαζόμενος ὑπὸ τῆς Πόρτας, σας στέλλει αφοριστικά καὶ Εξάρχους, παρακινώντας σας νὰ ἐνωθῆτε με τὴν Πόρταν. Εσεῖς ὁμῶς νὰ τα θεωρῆτε αὐτὰ ὡς ἄκυρα, καθότι γίνονται με βίαν καὶ δυναστείαν καὶ ἄνευ τῆς θελήσεως τοῦ Πατριάρχου*» (Ἱστορία του Ἑλλ. Ἔθνους, τομ. IB, σ.130β).

3. Τη συμμετοχὴ κληρικῶν στη Φιλικὴ εταρεία ἐπισημαίνει ἀκόμα καὶ ο Γ. Κορδάτος: «*Οἱ Φιλικοὶ ἐπεδίωξαν νὰ δώσουν χαρακτήρα πανεθνικόν εἰς τὴν ὀργανωμένην ἐπανάστασιν καὶ δι' αὐτὸ προσηλύτισαν καὶ μερικοὺς Φαναριώτας καὶ ἀνωτέρους Κληρικοὺς*» (Γ. Κορδάτου. Ἡ κοινωνικὴ σημασία τῆς

Ελληνικής Επανάστασης, σ. 144). Από το 1818 μυήθηκαν στην Φιλική Εταιρεία όλοι σχεδόν οι αρχιερείς της Πελοποννήσου, κάτι που αναγκάζεται να το παραδεχθεί ο Σκαρίμπας: *«Η Φιλική Εταιρεία στο κόλπο είχε μυήσει όλους σχεδόν τους Παλαιοελλαδίτες κοτσαμπάσηδες και προπαντός τους δεσποτάδες»* (Το Εικοσιένα και η αλήθεια, τ. Α', σ. 59 και Β', σ. 93). Ένα από τα πρώτα μέλη της Εταιρείας ήταν κατά τον Σπηλιάδη ο αρχ. Γρηγ. Δίκαιος (Απομν. Σπηλιάδου, τόμος α', Αθήνησι 1851,σελ. 4). Κοντά στα γεγονότα ο Σπηλιάδης αναφέρει μάλιστα ότι *«συγκαταλέγοντο ήδη μεταξύ αυτών (=Φιλικών) και πατριάρχαι και αρχιερείς και προεστώτες πολιτικοί των επαρχιών και πολεμικοί αρχηγοί»* (αυτ.).

4. **Περί κρυφού σχολείου:** από τους περισσότερους ιστορικούς θεωρείται «μύθος» ή «θρύλος». Το θέμα είναι ανεξάντλητο και δεν μπορεί να αναπτυχθεί σε όλες του τις διαστάσεις στο πλαίσιο μιας σύντομης ομιλίας. Ωστόσο πολλοί ιστορικοί δια της αναδείξεως του εν λόγω «θρύλου» παρουσιάζουν μια εξωραϊσμένη κατάσταση για τα της παιδείας κατά την Τουρκοκρατία. Υποστηρίζουν λοιπόν ότι δεν υπήρχε καμία νομική διάταξη από πλευράς Οθωμανών που να απαγορεύει την ίδρυση σχολείων. Όμως η κατάσταση από πλευράς μορφώσεως ήταν απελπιστική. Ελάχιστα σχολεία υπήρχαν στα οποία είχαν πρόσβαση μόνο οι «κατέχοντες», ενώ αν μελετήσει κανείς τα απομνημονεύματα των αγωνιστών θα διαπιστώσει ότι ούτε οι μεγαλοκοτζαμπάσηδες ήξεραν γράμματα. Σ' αυτές τις δύσκολες συνθήκες η εκκλησία συνέβαλε μεταδίδοντας έστω μερικά κολλυβογράμματα δια των λειτουργικών της βιβλίων. Χαρακτηριστικά ο Φωτάκος, που ήταν υπασπιστής του Κολοκοτρώνη αναφέρει στα απομνημονεύματα του:

4.1. «Μόνοι των οι Έλληνες εφρόντιζαν δια την παιδείαν, η οποία εσυνίστατο εις το να μανθάνουν τα κοινά γράμματα, και ολίγη αριθμητικήν ακανόνιστον. Εν ελλείψει δε διδασχάλου ο ιερεύς εφρόντιζε περί τούτου. Όλα αυτά εγίνοντο εν τω σκότει και προφυλακτά από τους Τούρκους» (Φωτάκου, Απομνημονεύματα).

Στο θέμα αναφέρεται και ο γνωστός ακαδημαϊκός Διον. Κόκκινος:

4.2. «Ο παπάς κάτω από τα ράκη του ράσου του κρατεί το ψαλτήρι και πηγαίνει να μάθη τα παιδιά, που τον περιμένουν, να διαβάζουν. Ομιλεί ακόμη εις τα παιδιά και δια τους μεγάλους ανθρώπους που εδόξασαν άλλοτε αυτόν τον τόπον. Διδάσκει την ολίγην ιστορίαν που γνωρίζει και αυτός. Το κρυφό σχολειό δεν είναι θρύλος. Το συνετήρησε παρά τας διώξεις, παρά την αξιοθρήνητον έλλειψιν παντός μέσου, παρά την φοβεράν πλέσι τόσων αμέσων αναγκών που θα ήτο φυσικόν να οδηγήσουν προς τον εξισλαμισμόν, ο βαθύτατος πόθος του τυραννουμένου έθνους να υπάρξη» (Δ. Κόκκινος, Η Ελληνική Επανάστασις, τ. 1, Αθήναι 19675, σ. 21).

Για όσους συνεχίζουν να σχετικοποιούν τη συμβολή της εκκλησίας στον Αγώνα θα πρέπει να τους υπενθυμίσουμε το νέφος των Νεομαρτύρων, τον απαγχονισμό του Πατριάρχη, τη συμβολή των Φαναριωτών και τη μαρτυρία των ίδιων των αγωνιστών. Η αναδίφηση στα απομνημονεύματα τους παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον. Εκτός αν κι αυτά είναι «μύθοι». Ας αφήσουμε την τελευταία λέξη στον κορυφαίο έλληνα ιστορικό Νίκο Σβορώνο:

Οι αξιόλογες προσπάθειες της Ορθόδοξης Εκκλησίας για την εκπαίδευση, η οποία στους πρώτους αιώνες της Τουρκοκρατίας βρίσκει αποκλειστικά στα χέρια της από τη στοιχειώδη εκπαίδευση, με μοναδικούς δασκάλους τους μοναχούς και τον κατώτερο κλήρο (στα σχολεία που λειτουργούσαν στις εκκλησίες και στα μοναστήρια ως την κάποια ανώτερη παιδεία των διαφόρων μητροπόλεων και της Πατριαρχικής Ακαδημίας, που ίδρυσε αμέσως μετά την άλωση ο Γεννάδιος και αναδιοργάνωναν οι διάδοχοι του), οι αγώνες για τη διαφύλαξη της χριστιανικής πίστης και την καθαρότητα της Ορθοδοξίας, τα

μέτρα για το σταμάτημα των εξισλαμισμών, αποτελούν θεμελιακή συμβολή για τη διατήρηση της εθνικής συνείδησης των Ελλήνων. Οι Νεομάρτυρες, συχνό φαινόμενο της εποχής, που δέχονται τον μαρτυρικό θάνατο για τη χριστιανική τους πίστη, είναι συγχρόνως και οι πρώτοι εθνικοί ήρωες του νέου ελληνισμού(...). Άλλωστε στους πρώτους αιώνες της Τουρκοκρατίας η Εκκλησία όχι μόνο δεν αντιτίθεται στα απελευθερωτικά κινήματα από τις δυτικές χριστιανικές δυνάμεις, αλλά συχνά συμμετέχει ενεργά και πολλές φορές τα κατευθύνει. (Ν. Σβορώνος, Το ελληνικό έθνος, Αθήνα 2004, σελ.84-85).

- Σημείωση:

Πέραν των πηγών που αναφέρονται ανωτέρω στοιχεία αντλήθηκαν από τις εξής ιστοσελίδες:

- www.antibaro.gr : -Γιώργος Κεκαυμένος, *25η Μαρτίου και Ελληνική Επανάσταση: Οι Μυθοπλόκοι μένουν πάντα Αδιόρθωτοι*
-του ιδίου, *Το Κρυφό Σχολειό κι η Ιστορία: Οι πηγές, οι μαρτυρίες, η αλήθεια.*
- www.egolpio.gr : - Πέτρου Α. Γεωργαντζή, *Οι αρχιερείς και το '21 (αντίδραση ή προσφορά ;)*
- www.ecclesia.gr
- www.cacofonix.blogspot.com
- www.oodegr.com : -Σεβασμ. Μητροπολίτου Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου Ιεροθέου, *Ο “αφορισμός” του Αλεξάνδρου Υψηλάντη* (Προβλ και: http://www.pelagia.org/htm/b34.e.oikoumeniko_patriarxeio_049.htm)
- www.ardin.gr
- <http://www.resaltomag.gr/142.mag> : - πρ. Γεωργίου Δ. Μεταλληνού, *Το Ράσο στην Επανάσταση του '21*